

*Prof. Schweitzer József emlékének
(1922–2015)*

Neológ zsidóság és bibliakritika: *Mit tanítottak a Rabbiképzőben?*

Az Írás arcai,

2017. december 13.

Az alkalom:

Épp 140 éve,

1877. október 4-én

nyílik meg az

Országos Rabbiképző Intézet,

a magyar neológia

„szellemi fellegvára”.

A kép forrása: <http://www.or-zse.hu/epuletuj212.jpg>.

Könnyen hozzáférhető források a neológia és a Rabbiképző kutatásához

- Online elérhető folyóiratok

- Egyenlőség:

<http://www.jpress.nli.org.il/Olive/APA/NLI/?action=tab&tab=browse&pub=EGY#panel=browse>

- *Magyar-Zsidó Szemle* (1884-1948):

<http://kisebbsegkutato.tk.mta.hu/adatbazis/magyar-zsido-szemle>

- Visszaemlékezések nagy számban, például:

- Bánóczi József, 1888.
- Kohlbach Bertalan, 1918.
- Benoschofsky Imre, 1970.
- Schmelzer Hermann Imre, 2014.

Könnyen hozzáférhető források a neológia és a Rabbiképző kutatásához

- ORI évkönyvek
- Ünnepi kötetek: az intézmény fennállása 50., 70. stb. évfordulóin
- A Rabbiképző tanárainak, végzettjeinek Festschriftjei
- Különösen:
 - Moshe Carmilly-Weinberger, ed. 1986, *The Rabbinical Seminary of Budapest 1877-1977: A Centennial Volume* [57.1.Car.1.]
 - Tamás Turán – Carsten Wilke, eds. 2016, *Modern Jewish Scholarship in Hungary. The 'Science of Judaism' between East and West: The Rabbinical Seminary of Budapest and Oriental Studies in Hungary* [57.1.Tur.1.]

Neológ zsidó bibliatudomány Magyarországon

- Löw Lipót (1811–1875)
 - *Hamafteach: Praktische Einleitung in die heilige Schrift und Geschichte der Schriftauslegung* (Nk, 1855)
- Löw Immánuel (1854–1944)
 - *Die Flora der Juden* (4 vols., 1924–34)
bibliai és talmudi botanikáról, növénynevekről
 - *Mineralien der Juden* (elpusztult kész kézirat)
 - *Fauna und Mineralien der Juden* (1969,
tanulmányok gyűjteménye, ed. A. Scheiber)
- A Rabbiképző oktatói, hallgatói, végzettjei
– *a mai előadás témája*

Löw Immánuel

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Csongrad_megye/pages/3folyo/pages/pages/details/images/4/pic180.jpg

Áttekintés

- *Wissenschaft des Judentums* (A zsidóság tudománya)
- A neológia és a Rabbiképző
- A bibliakritika a 19. század végén
- Az *Énekek éneke*-polémia az *Egyenlőség* hasábjain
- Tanítottak-e bibliakritikát a Rabbiképzőben?
- Összefoglalás
- [Kutatási témák?]

Áttekintés

- *Wissenschaft des Judentums* (A zsidóság tudománya)
- A neológia és a Rabbiképző
- A bibliakritika a 19. század végén
- Az *Énekek éneke*-polémia az *Egyenlőség* hasábjain
- Tanítottak-e bibliakritikát a Rabbiképzőben?
- Összefoglalás
- [Kutatási témák?]

Wissenschaft des Judentums
(A zsidóság tudománya)

A zsidóság tudományos kutatása (19. század)

Haszkala (zsidó felvilágosodás):

- Moses Mendelssohn (1729-1786)
- Első hullám („Berlin”, a 18-19. század fordulójáig)
- Második hullám („Gallicia”, a 19. század első fele)
- Harmadik hullám (Oroszország, a 19. sz. közepe, kb. 1880-ig)

Moses Mendelssohn

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1c/Moses_Mendelson_P7160073.JPG

A zsidóság tudományos kutatása (19. század)

- A haszkala (zsidó felvilágosodás) hatása
 - Társadalmi változások: *kifelé a gettóból*
 - Asszimiláció / integráció a környező társadalomba
 - *Emancipáció* (jogi egyenjogúsítás)
 - ***A modern ny-európai gondolkodásmód, modern értékrend átvétele.***
 - Viselkedési minták, nyelvhasználat (*Hochdeutsch*)...
 - Életforma: foglalkozási szerkezet és az ehhez szükséges humboldti *Bildung*.
 - Esztétikai értékek: zene, építészet, öltözék...
-

A zsidóság tudományos kutatása (19. század)

- A haszkala (zsidó felvilágosodás) hatása
 - Társadalmi változások: *kifelé a gettóból*
 - Asszimiláció / integráció a környező társadalomba
 - *Emancipáció* (jogi egyenjogúsítás)
 - **Wissenschaft des Judentums**
 - 1819. Berlin – Leopold Zunz (1794–1886) vezetésével:
Vereins für Cultur und Wissenschaft der Juden

Leopold Zunz

https://de.wikipedia.org/wiki/Leopold_Zunz#/media/File:Moritz_Daniel_Oppenheim_Portrait_Leopold_Zunz.jpeg

Cél: tudományos-ismeretterjesztő tevékenységek a zsidók önmeghatározásának és oktatásának megreformálása érdekében. Végző soron a zsidó közösség belső életének és a külvilággal való kapcsolatának javítása, a modern világgal való összehangolása.

A zsidóság tudományos kutatása (19. század)

- A haszkala (zsidó felvilágosodás) hatása
 - Társadalmi változások: *kifelé a gettóból*
 - Asszimiláció / integráció a környező társadalomba
 - *Emancipáció* (jogi egyenjogúsítás)
 - Vallási reform
 - 1810: Seesen. ... 1818. Hamburg.
 - Orgona, kórus. Német nyelvű imák ...
 - „Berlin az én Jeruzsálemem”: liturgiai változtatások.
 - A 2. generáció meghatározója: Abraham Geiger (1810–1874)

Abraham Geiger

https://en.wikipedia.org/wiki/Reform_Judaism#/media/File:YoungGeiger.png

A zsidóság tudományos kutatása (19. század)

Haszkala (zsidó felvilágosodás):

- A modern ny-európai gondolkodásmód, modern értékrend átvétele. Ennek része, többek közt: a **tudomány** értéke, tanulása, művelése.
- A 19. század mint a nemzeti **történelemírás** évszázada.
- A zsidó jelen megértése és a zsidó jövő megteremtése a zsidó múlt megismerése által. Mai kifejezéssel: különböző történet narratívák, olvastok megalkotása neo-ortodoxiától (S. R. Hirsch) reformzsidósáig (A. Geiger).

A zsidóság tudományos kutatása (19. század)

Irányzatok és narratívák:

- Ortodoxia: a Tóra örök, Istentől kapta Mózes a Sínai-hegyen.
- Reform: a Tóra a zsidó nép adománya a világ népei számára (isteni eredetű? a lényeg a mögöttes etikai tartalom).
- Pozitív-történeti zsidóság: a Tóra isteni eredetű, a tanítása fejlődik.

A pozitív-történeti zsidóság:

a magyarországi neológia nemzetközi kontextusa

- Zecharias Frankel:
 - Prágában született, a pesti egyetemen tanul
 - Abraham Geiger oldalán reformzsidóság, majd szembefordul vele
 - az ortodoxia és a reform között
 - Breslau-i szeminárium: pesti Rabbiképző „anyaintézménye”
- Pozitív: a szináj-hegyi kinyilatkoztatásban hisz.
- Pozitvista történelemszemlélet: a történelem kutatása révén megérthetjük a jelent és alakíthatjuk a jövőt (megalapozhatjuk a zsidóságot).

A zsidóság tudományos kutatása (19. század)

- 1819/1822. *Verein für Kultur und Wissenschaft der Juden*

Cél: tudományos-ismeretterjesztő tevékenységek a zsidók önmeghatározásának és oktatásának megreformálása érdekében. Végössor, a zsidó közösség belső életének és a külvilággal való kapcsolatának javítása, a modern világgal való összehangolása.

- *A Wissenschaft des Judentums* bevitele az egyetemekre?

A Wissenschaft des Judentums bevitele a jesivákba?

- Új típusú intézmény, a *rabbiképző*: Berlin, Boroszló...

1877. Rabbiképző Budapesten:

- Első triász: Bloch Mózes, Bacher Vilmos, Kaufmann Dávid
- Későbbi nemzetközi hírű tanárok: Blau Lajos, Goldziher Ignác, Scheiber Sándor...

Áttekintés

- *Wissenschaft des Judentums* (A zsidóság tudománya)
- **A neológia és a Rabbiképző**
- A bibliakritika a 19. század végén
- Az *Énekek éneke*-polémia az *Egyenlőség* hasábjain
- Tanítottak-e bibliakritikát a Rabbiképzőben?
- Összefoglalás
- [Kutatási témák?]

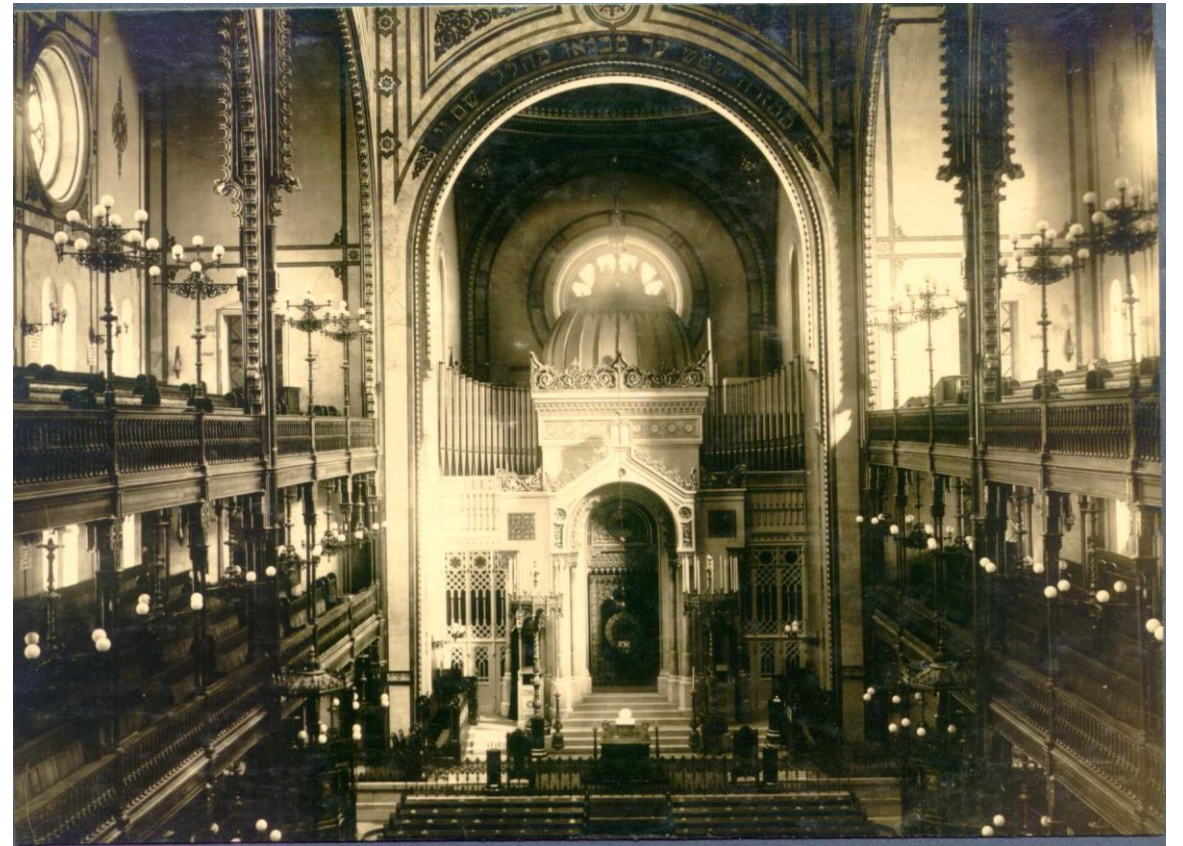
A neológia és a Rabbiképző

Hitéleti újítások Magyarországon a 19. század közepén

- Esztétika: pl. orgona, vegyes kórus; papi ornátus
- Szertartási rend: pl. esketés a zsinagógán belül
- Liturgiai változtatások (Magyarországon minimális)
- Belsőépítészet: pl. a tóraolvasó állvány előre történő helyezése
- Építészet: pl. tornyok a zsinagógán
- Magyar nyelvű prédikáció
- ...

Dohány utcai zsinagóga, 1859

http://magyarzsido.hu/index.php?option=com_catalogue&view=detail&id=48&Itemid=20

Dohány utcai zsinagóga, 1859

https://hu.wikipedia.org/wiki/Doh%C3%A1ny_utcai_zsinag%C3%B3ga#/media/File:Synagogue-Budapest.jpg

<http://www.dohany-zsinagoga.hu/wp-content/uploads/2015/06/wDSC01074.jpg>

https://hu.wikipedia.org/wiki/Doh%C3%A1ny_utcai_zsinag%C3%B3ga#/media/File:Budapest_Zsinagoga.png

http://www.dohany-zsinagoga.hu/?page_id=22

1868. dec. – 1869. febr.

Izraelita Egyetemes Gyűlés = a „kongresszus”

- 1867: a zsidók emancipációja (egyenjogúsítás, egyéni szinten)
- Eötvös József hívja össze. Cél az egyházi és iskolai ügyek rendezése, az egységes izraelita hitfelekezet (mint szervezet) létrehozásával.
- Az ortodoxia feltétele: az új szervezet „álljon a Sulhan Arukh alapján”

Vö. G[utmann]M[ihály] (1913): *A Sulchan Áruch és a magyar zsidóság.*

http://mtdaportal.extra.hu/books/guttmann_mihaly_a_sulchan_aruch.pdf

→ Az ortodoxia kivonulása a kongresszusról

→ A „kongresszusi” [= neológ] országos szervezet és helyi hitközségek.

1877. Országos Rabbiképző Intézet

- 1849-es *Iskolaalap* → 1877. Országos Rabbiképző Intézet
- A *Bildung* Humboldt-féle fogalma
- Hagyomány és tudomány egyszerre:
 - vallási műveltség + tudományos képzettség
 - a magyar nyelvben és kultúrában járatos

Áttekintés

- *Wissenschaft des Judentums* (A zsidóság tudománya)
- A neológia és a Rabbiképző
- **A bibliakritika a 19. század végén**
- Az *Énekek éneke*-polémia az *Egyenlőség* hasábjain
- Tanítottak-e bibliakritikát a Rabbiképzőben?
- Összefoglalás
- [Kutatási témák?]

A bibliakritika a 19. század végén

Julius Wellhausen (1844–1918, eredetileg protestáns teológus, majd orientalista)

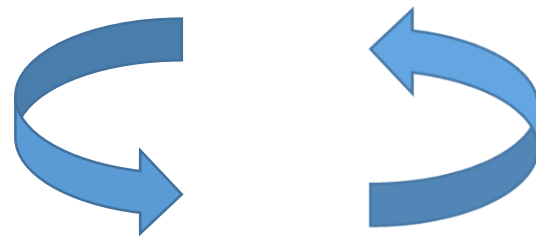
„Könyvünk problémája: a mózesi törvény történeti helyének kérdése. Pontosabban: azt tekintjük kérdésnek, hogy a törvény az *óisraeli történelem* kiindulópontja volt-e, vagy inkább a zsidóságé, azaz ama vallási közösségé, amely túlélte az asszírok és a kaldeusok által megsemmisített népet.

Elterjedt vélemény, hogy az ószövetségi könyvek nagyjából és egészében nemcsak hogy a fogság előtti időszakra vonatkoznak, de akkor is keletkeztek. (...) De a héber kánon legkésőbbi és középső rétegével kapcsolatban elismert kivételek ehhez az elvhez képest egyáltalán nem mondhatók jelentékteleneknek.”

J. Wellhausen. *Prolegomena zur Geschichte Israels* (1927⁶, Lukács József ford.). Közli: Simon Róbert, *A vallástörténet klasszikusai: Szöveggyűjtemény* (Bpest.: Osiris, 2003: 328).

Vallástörténet Julius Wellhausen példáján:

- Wellhausen: teológus, a korai arab történelem kutatásának az úttörője. A Pentateuchus új dokumentum-hipotézise (JEPD): fordulópont a bibliakritikában.
- Cél: a (szellem)történet, a vallás időbeli fejlődésének a rekonstrukciója.
- A források kritikus vizsgálata alapján. `Kritika' = a szöveg mint irodalom.
- Az izraelita történelem és vallás fejlődésének a narratívája

A bibliai szöveg történetére vonatkozó narratíva

- A narratíva politikai kontextusba (a 19. századi zsidóság megítélése) is ágyazódik.

Bibliakritika

- 17-18. századi gyökerek (Spinoza, stb.; Jean Astruc, stb.)

- Abraham ibn Ezrára (1089–1167) mint előfutárra tekintenek

- Julius Wellhausen és a rá adott zsidó válaszok:

Solomon Schechter, 1903: „higher criticism – higher anti-Semitism”

Hermann Cohen, 1907: „The biblical criticism of Protestant theology is the best antidote against the hatred of Jews.”

Narratívák ütközése

Áttekintés

- *Wissenschaft des Judentums* (A zsidóság tudománya)
- A neológia és a Rabbiképző
- A bibliakritika a 19. század végén
- *Az Énekek éneke-polémia az Egyenlőség hasábjain*
- Tanítottak-e bibliakritikát a Rabbiképzőben?
- Összefoglalás
- [Kutatási témák?]

Kohlbach Bertalan
(1866-1944)

Elzász Bernát
(1866-1939)

Kecskeméti Lipót
(1865-1936)

Az Énekek éneke-polémia az *Egyenlőség* hasábjain

Az Egyenlőség

- Hetilap
- Közéleti hetilap a polgárosodó [„neológ”] zsidó rétegek számára
- 1881, Bogdányi Mór
 - 1882. ápr. – 1883: tizsaeszlári vérvád idején
 - Beszédes címválasztás
- Szabolcsi Miksa (1857–1915): 1884-től szerkesztő, 1886-tól tulajdonos
 - Jesivákban tanul (Kemecse, Újfehértó, Érmihályfalva, Püspökladány, Vác)
 - Házitanító neves családokban (pl. Wahrmann Mór és Einhorn Ignác)
 - 1877: egy évig a Rabbiképző hallgatója, majd újságíróvá lesz
- Szabolcsi Lajos (1889–1943): 1915-1938 közt

Az *Énekek éneke*-polémia az *Egyenlőség* hasábjain

- <http://www.birotd.hu/Scheiber-2013/1889-03-03.pdf>
- <http://www.birotd.hu/Scheiber-2013/1889-03-10.pdf>
- <http://www.birotd.hu/Scheiber-2013/1889-03-17.pdf>
- <http://www.birotd.hu/Scheiber-2013/1889-03-24.pdf>
- <http://www.birotd.hu/Scheiber-2013/1889-04-07.pdf>

Elsass Bernát
(1866–1939)

Forrás: MILEV

Egyenlőség, 1889. február 17.

„**A zsidó költők pessimismusá**”-ról tartott felolvasást folyó hó 11-én este dr. *Kecskeméti* Lipót a szeminárium nagy termében. E felolvasásokat tudvalevőleg a rabbiképző intézet kebelében fennálló »Theologiai egylet« rendezi, melynek tagjai csak a felső tanfolyam hallgatói lehetnek. Dr. *Kecskeméti*, ezen egylet elnöke, *szép* számú közönség előtt – hangsúlyozzuk a *szép* szót, mert a hallgatóság jórésze *szép* fiatal hölgyekből állott – nagyon tudományosan és ritka *szép* nyelvezettel, sőt költői lendülettel fejtegette a pessimismust a zsidó költészetben, és a költészetben egyáltalán. Kifejtette és a héber eredeti után készített sikerült fordítások nyomán bebizonyította, hogy pl. *Salamon Ibn Gabirol* pessimismusa, borzasztó leírása a halálnak, a halál utáni enyészetnek, az élet végtelen hivatásának és semmiségének, nem azt akarja elérni, hogy hát, ha olyan haszontalan az élet, akkor élni, törekedni nem érdemes, hanem tisztán és kizárólag az erkölcsök javítását célozza.

Egyenlőség, 1889. február 17.

Ezt a hallgatóság szívesen el is hitte, már csak azért is, mert valóban szépen volt előadva; azt azonban, kivált szép hölgyeink alig tudták megérteni, miért kellett a tisztelt rabbijelölt urnak oly végtelenül elvont és tudományos tárgyat választani. A felolvasásokat végtére nem tudósok és zsidó theologusok számára rendezik, hanem a közönséggel – ha nem csalódom, ez a célja – akarják megismertetni és megszerettetni a zsidó történetet és tudományt. Hányan voltak ott, kik a Gabirol vagy Immanuel Rómi nevét legelőször hallották? Mit kezdjenek ezek az előadó pompás fejtegetéseivel? Tanulhatott, elvihetett-e magával a közönség valamit abból, a mit hallott? Semmit. Legfőlebb azt a meggyőződést, hogy dr. Kecskeméti gyönyörűen beszél magyarul és hogy igen jeles declamator. Figyelemmel kísérjük a külföldön rendezett hasonló felolvasásokat és eszünkbe jutnak a néhány évvel ezelőtt dr. *Kayserling* által a magyar fővárosban tartott felolvasások: itt, mint ott ezrével tódult a közönség a felolvasási terembe, itt, mint ott tanult és vitt magával a hallgatóság valamit, ha hazament, szóval tudomást szerzett magának oly dolgokról, miket az előtt nem tudott.

Egyenlőség, 1889. február 17.

Dr. Kecskeméti felolvasása lehet pompás tudományos dissertáció, de a »közönséget«-et, melyre végtére a felolvasások rendezőse is számít egy kicsit – mondjuk ki a kemény szót – csak untatta, mert meg nem értette. Tartsanak az urak *ismeretterjesztő, népszerű* felolvasásokat, minőkről programjukban szóltak és a közönséget hálára kötelezik. Mirevaló az a tudákoskodás laikusok előtt, kiket a zsidó ismeretektől ilyen előadások inkább elijesztenek, mintsem vonzanák. – A II. felolvasást dr. *Elsas* Bernát rabbijelölt németül tartja meg f. hó 18-án este 6 órakor a szeminárium disztermében. Tárty: „*Das Hohelied*”. A huszadik század közepéig az Országos Rabbiképző Intézetnek két „tanfolyama” volt. Az ötéves alsó tanfolyam a humán gimnázium felső évfolyamainak felelt meg, és rabbinikus tárgyakkal bővített érettségivel zárult. Majd a felső tanfolyam további öt éve következett, kiegészítve bölcsészkar tanulómanyyokkal. A bölcsészdoktori cím megszerzése előfeltétele volt a rabbivá avatásnak.

Egyenlőség, 1889. február 24.

[semmi]

Egyenlőség, 1889. március 3.

Budapest, 1889. évi február hó 26-án.

Tekintetes Szerkesztő Ur!

Reformatus lelkész növendék vagyok és mint ilyen, a mennyire theológiánk keretébe vág, megismerkedtem az izraelita irodalom néhány kiválóbb korifäusával, kiknek élete és működése felébresztette bennem a vágyat, hogy mélyebb betekintést nyerjek az izraelita halhatatlanok pantheonjába. Erre alkalmam is nyílt, amennyiben barátaim közé büszkén számíthatok néhány izr. rabbinövendéket, kik a legnagyobb készséggel szolgálnak magyarázatokkal. Mult héten felszólítottak, hogy jönnék el bodzafa-utczai intézetükbe, ahol egy papjelölt, ki doktori diplomát nyert a helybeli egyetemen, felolvasást fog tartani az Énekek énekéről. Felszólításuknak szívesen tettem eleget. Hogy elmondjam minő hatással volt reám a felolvasás, előre is kijelentem, hogy bölcs Salamon Sir-Hasirim-jéről többet reméltem hallani, mint a menyit a felolvasó nyújtott. De másról ohajtok szólani. Nem a német nyelvről, mely, ugy látjuk, Csáky miniszter germanisáló rendeletének kifolyása, hanem az előadási modorról és a tárgyról.

Egyenlőség, 1889. március 3.

Igazán bámulatba ejtett, nem a gyönyörű némettség, hanem hogy az izr. rabbinövendékek oly merészek, hogy nem átallják: laikus közönséget *bibliakritikával* traktálni. Mi is foglalkozunk ilyenmü kritikával, de a könnyen hívő nép előtt még sem mernők mondani, hogy Sir-Hasirimet nem bölcs Salamon írta. Ezen állítás recitálásával – én legalább azt hiszem – hogy a hívőket megingatta a felolvasó ur hitökben és világos, hogy ezzel nincs elérve az a nemes cél, melyet a fiatal lelkészjelöltek magoknak kitűztek. Hogy tanuljon a közönség, ezt tüzték ki feladatuknak és a tulnyomólag nőkből állott hallgatóság igenis tanult – elromlani a leplezetlenül sőt még magyarázatokkal is kísért pikáns, csiklandós dolgok hallatára. Azzal mentegethetné valaki a felolvasót, hogy hiszen ugy van megírva a szövegben. Azonban – szerintem – egész más, ha valaki a bibliát akár eredetiben, vagy fordításban olvassa, mint ha a felolvasó ur szájából hallja; sőt ő mindjárt a bevezetésben tudtára adta a közönségnek a kritikát, mely szerint nem Salamon írta Sir-Hasirim-et és ennélfogva, minthogy hiányzott benne a szentség varázsa, nem volt egyéb profán frivolitásnál.

Egyenlőség, 1889. március 3.

Higye el tek. szerkesztő ur, hogy ha az a sok éretlen lányka, kik az előadáson jelen voltak – elbeszéli barátnéjának, hogy a papképezdében olyan pikáns dolgokat lehet hallani, a minőket a „Magyar Figaró” sem nyújt, szívesen fogják az entréet lefizetni, csak hogy fiatal emberek szájából oly élvezetes tanulmányt halljanak. A mamák pedig nem féltik leányaikat elbocsájtani az előadásra, mert hiszen az erkölcsnek egykori őrei és majdan terjesztői – a szószékről – tartják azt. Ezen eszmék keltek agyamban az előadás bevégezte után. A legközelebbi előadáson ismét jelen leszek, hogy fogalmat szerezzek magamnak a talmudról, mely ezen felolvasás tárgyát fogja képezni. Kíváncsi vagyok, vajjon az a hirhedt talmud rejt-e magában fiatal leányokat érdeklő pikanteriákat? Bocsánatot kérek tek. szerkesztő urtól, hogy megjegyzéseimet ilyen hosszú lére eresztettem, de egyúttal ezen észrevételeim fölött elfogulatlan ítéletet kérek becses lapja hasábjain.

Maradtam legmélyebb tisztelettel, *Hornyik István*

Egyenlőség, 1889. március 10.

Mi következik már most a biblia-kritikából?

Ha szentnek, isteni eredetűnek tartottuk a bibliát eddig, rögtön elvesziti szemünkben minden ihletét, ha elhisszük, hogy egy különféle időkből származó, különféle emberek által összetákolt munkával van dolgunk, melyet, hogy annak nagyobb hitelt szerezzenek, Mózesnek tulajdonítottak. A könyv, mely így támadt, nem csak, hogy nem lehet szent könyv, de egyszerű hamisítványnak kell tekintenünk, mely oly távol áll attól, hogy isteni eredetűnek elismerjük, a milyen távol áll az igazság a hazugságtól.

Vallhatja-e már most zsidó pap a biblia-kritikát?

Nem vallhatja, ha minden cselekedeténél, minden lépésénél hivatásával, saját magával ellentétbe jönni nem akar. Nem vallhatja, ha saját lábai alatt a talajt aláásni, ha hit helyett hitetlenséget terjeszteni nem akar.

Az ilyen zsidó papnak nincsen *szentirása*, szentírás nélkül nincsen vallás, s vallás ha nincs, pap is fölösleges. [Szabolcsi Miksa lábjegyzete ezen a ponton:] Vonatkozunk itt azon biblia-kritikusokra, kik hódolva „a káposzta is megmaradjon, a kecske is jóllakjék” elvének, váltig bizonyítják, hogy a biblia lehet „isteni eredetű” ha mindjárt mások és később irták is.

Egyenlőség, 1889. március 10.

Reflektálva már most az adott esetre (a szemináriumban tartott Sir-Hasirim felolvasásra, melyre lapunk multheti számában *Hornyik* István, református papnövendék ur levele vonatkozott) meg kell jegyeznünk, hogy abban nemcsak az volt a boszantó, hogy a „Salamon énekek-éneke” szavakkal kezdődő Sir-Hasirimet a felolvasó doctor rabbi jelölt különféle későbbi szerzők műveként tüntette fel, nem még inkább azon ütköztek meg, hogy a biblia egy részét, azt a részét melyről a talmud azt állítja, hogy a kodós-kodósim (szentekszentje), mint az érzéki szerelem nyilatkozásait állította oda, melyekből frivol, obscön jeleneteket olvasott fel és magyarázott laikusok és számos fiatal leány előtt, előadva és ismételve előadva ama részeket, melyek Sulamit, a szeretett és szerelmes leány legtitkosabb testi bájait írják le.

Egyenlőség, 1889. március 17.

Azon osztatlan tetszés, a melylyel felolvasásomat nemcsak a női hallgatóság, hanem annak minden tagja, még pedig tisztos öreg férfiak is, – a kiket elég nagy számban volt szerencsém hallgatóságom közé számítani – fogadták, meggyőzött engem arról, hogy az illő komolyságról egy perczig sem feledkeztem meg. Ha daczára annak H. urnak „pikáns”-nak tetszett az énekek énekének egyes részlete, ez csak szomorú világot vet erkölcsi érzületére, izlésére és műveltségi fokára. Egy antik műremek szépségeit csak művelt és finom izlésű közönség méltányolja és bámulja, a paraszt tán szégyenkezve lesüti szemét, de csak egy teljesen frivol gondolkozású ember kiáltja: „Nem! Ez a „Magyar Figaró”-ba való.” – Ez feleletem Hornyik ur levelére: a t. szerkesztő urral szemben pedig legyen szabad a n.é. közönség fölvilágosítására következőket felemlítenem:

A tek. szerkesztő ur kérésemre, hogy a felolvasásom ellen intézett vádját igazolja, negyvennégy lapra terjedő dolgozatomból három, mondd három, rövid verset – a melyet az eredetinek hü fordításaként közöltem – és csupán csak ennyit jelölt ki mint olyant, a mi okot adott arra, hogy ő a felolvasásomat megbotránkoztatónak jelentse ki. Ezek a IV. f. 5. verse és a VII. f. 3. és 4-ik versei, a melyeket midőn az énekek énekének fordítását közöltem, a felolvasásomban szintén idéztem. És ezeket az énekek énekéből vett verseket nevezi a t. szerkesztő ur megbotránkoztatóknak, vagy pláne obscoeneknek?

Egyenlőség, 1889. március 17.

Nem akarok e helyt a t. szerkesztő urral feleselni, de kijelentem, hogy az énekek éneke bármely részének és kifejezésének ilyen felfogása ellen határozottan tiltakozom és tiltakoztam felolvasásom keretében is, és egyszersmind kijelentem, hogy *az a hallatlan szentségtörés*, ha a szentírás bármely részét vagy egy kifejezését is a ponyva-irodalom egy termékével párhuzamba merik állítani.

Ha az énekek énekét aesthetikai szempontból tárgyaltam és betűszerinti értelemben vettem, azt mint a tudomány embere tettem, és tudományos meggyőződésemet [*sic!* – BT] mint papjelölt sem átalom kimondani.

Ezeket tartottam szükségesnek felvilágosításul a n. é. közönség tudomására hozni, mely a tények illetően megállapítása után világosan megítélheti, hogy mennyire volt alapos és jogos a felolvasásom ellen intézett támadás. Különben nemsokára maga a n. é. közönség lesz illetékes felolvasásom fölött ítéletet mondani, mert a „Neuzeit” t. szerkesztősége kijelentése szerint folyóirata hasábjain be fogja mutatni.

Soraimnak becses lapjában való közzétételéért előre is köszönetet mondva, maradtam stb.

Dr. Elsas Bernát [*sic!* – BT], a „Hohelied” felolvasója. Nagyérdemű.

Három barát, három életpálya

- Rabbiavatás: 1890. február 20.
- Elzász Bernát: Landsberg an der Warthe (Poroszország)
- Kohlbach Bertalan: Temesvár-Gyárváros (1896-ig)
- Kecskeméti Lipót: Nagyvárad („a legmagyarabb rabbi”)
- Hornyik István?

Kohlbach Bertalan
(1866-1944)

Kecskeméti Lipót
(1865-1936)

Elzász Bernát
(1866-1939)

A képek forrásai: MILEV

A neológ rabbi stratégiái

- Elhagyja a rabbipályát.
- Reformrabbivá lesz külföldön.
- Kerüli a tudományt, fiókba zárja a gondolatait.
- Más kutatási témát választ (a bibliatudományban vagy azon kívül):
 - Pl. magyar zsidó történelem; halákhatorténét; irodalom; néprajz.
 - A szöveg eredetét megkerülő kérdések: pl. motívumtörténet, írástörténet.
- Abraham ibn-Ezrával (és más klasszikus forrás bibliakritikus olvasatával) igazolja önmagát.

Áttekintés

- *Wissenschaft des Judentums* (A zsidóság tudománya)
- A neológia és a Rabbiképző
- A bibliakritika a 19. század végén
- Az *Énekek éneke*-polémia az *Egyenlőség* hasábjain
- **Tanítottak-e bibliakritikát a Rabbiképzőben?**
- Összefoglalás
- [Kutatási témák?]

Tanítottak-e

bibliakritikát a Rabbiképzőben?

G[uttmann M]ihály, 1913

A régi vádak elveszítették varázsukat, tehát újakat kellett felfedezni. Akadtak ilyenek is. A tudomány analfabétái a „biblia-kritika” jelszavát dobták a nagyközönség köreibe. A Szemináriumban tanítanak bibliakritikát. Hogy a szeminárium mit tanít a bibliai tudományokból, az pontosan meg van adva a tantervben. Hogy hogyan kell bibliát tanítani, és a már létező bibliakritikát, melyet a szeminárium sem fel nem talált, sem tovább nem fejlesztett, kezelni és ellensúlyozni, az talán inkább a tudósokra mint a napi, és tegyük hozzá a tendenciózus pártsajtóra tartozik. A szeminárium különben ebben a kérdésben is feladata magaslatán áll. Kész elméleteket, ha mindjárt tévesek is, nem lehet szembehunyással értelmetlenné tenni. A mi támadás van a zsidó tan ellen azt elsősorban egy theologiai főiskolának kell visszautasítani, még pedig tudományos alapon. (...)

G[uttmann M]ihály, 1913

(...) Ez nem csak tárgyi, de apologétikai szempontból is elsőrendű feladatot képez. Itt az intézetet tehát elismerés és nem tudatlan, vagy pártpolitikai meggyanúsítás illeti meg, A bibliát illetőleg különben a szeminárium éppenséggel a hagyomány álláspontjára helyezkedik; a múlt és jelen legnevezetesebb kommentátoraira terjeszti ki figyelmét. Mint a zsidó tudományok főiskolája nem zárkozhatik el oly hypothezisek tárgyalásától, melyekkel népszerű iratokban a nagyközönséget valósággal elárasztják. Ezt az ismertetést a tárgy önként megkívánja. A tévedéseket helyre kell igazítani, a fogalomzavart el kell oszlatni.

Alexander Guttman: Bible and Talmud

P. 183: „Bible instruction at the Budapest Seminary did not concentrate on the methods of the critical schools, unlike the Berlin *Hochschule* or the Hebrew Union College—Jewish Institute of Religion. In Budapest, the opinions of critical schools were mentioned and discussed briefly. Higher criticism was dubbed "higher anti-Semitism," as were also Wellhausen's innovations—this, in spite of the fact that the Budapest Seminary was officially Neolog ("Liberal"). Cooperation between the "Neolog" Seminary and conservative Jewish scholars abroad is illustrated by the fact that professors of the Budapest Seminary (Simon Hevesi, Michael Guttman, Samuel Löwinger, Henry Guttman, and Joseph Balassa) translated the *Pentateuch*, with the commentary of the British Chief Rabbi, J.H. Hertz, into Hungarian, although that work is strictly Orthodox in its outlook. It was published in five volumes, in Budapest, in 1939–1942. This was possible, because the religious atmosphere of the Seminary was not hostile to Orthodox Judaism. In fact, the services in the Seminary's synagogue were Orthodox in every respect.”

Bibliatudomány a Rabbiképzőben

- Nézeteltérések a professzorok között (pl. Heller Bernát vs. Blau Lajos)
- A történeti narratívák közül egyikkel sem azonosultak
Hagyományos narratíva vs. bibliakritika
- Okok:
 - Hagományos háttérű neológia? Klasszika-filológia kisebb súlya?
 - Ortodox – neológ küzdelmek?
 - Katolikus ország?
- Irodalmi fordulat (néprajz, motívumtörténet) *avant la lettre*
- Témaválasztás? A kérdések kikerülése? Kaserolás Ibn Ezrával?
- *Simplex veritas – duplex veritas – „sesquiveritas”* ('másfél igazság')

Áttekintés

- *Wissenschaft des Judentums* (A zsidóság tudománya)
- A neológia és a Rabbiképző
- A bibliakritika a 19. század végén
- Az *Énekek éneke*-polémia az *Egyenlőség* hasábjain
- Tanítottak-e bibliakritikát a Rabbiképzőben?
- Összefoglalás
- [Kutatási témák?]

Összefoglalás: összebogozódó dimenziók

➤ Szociológiai, földrajzi, demográfiai tényezők

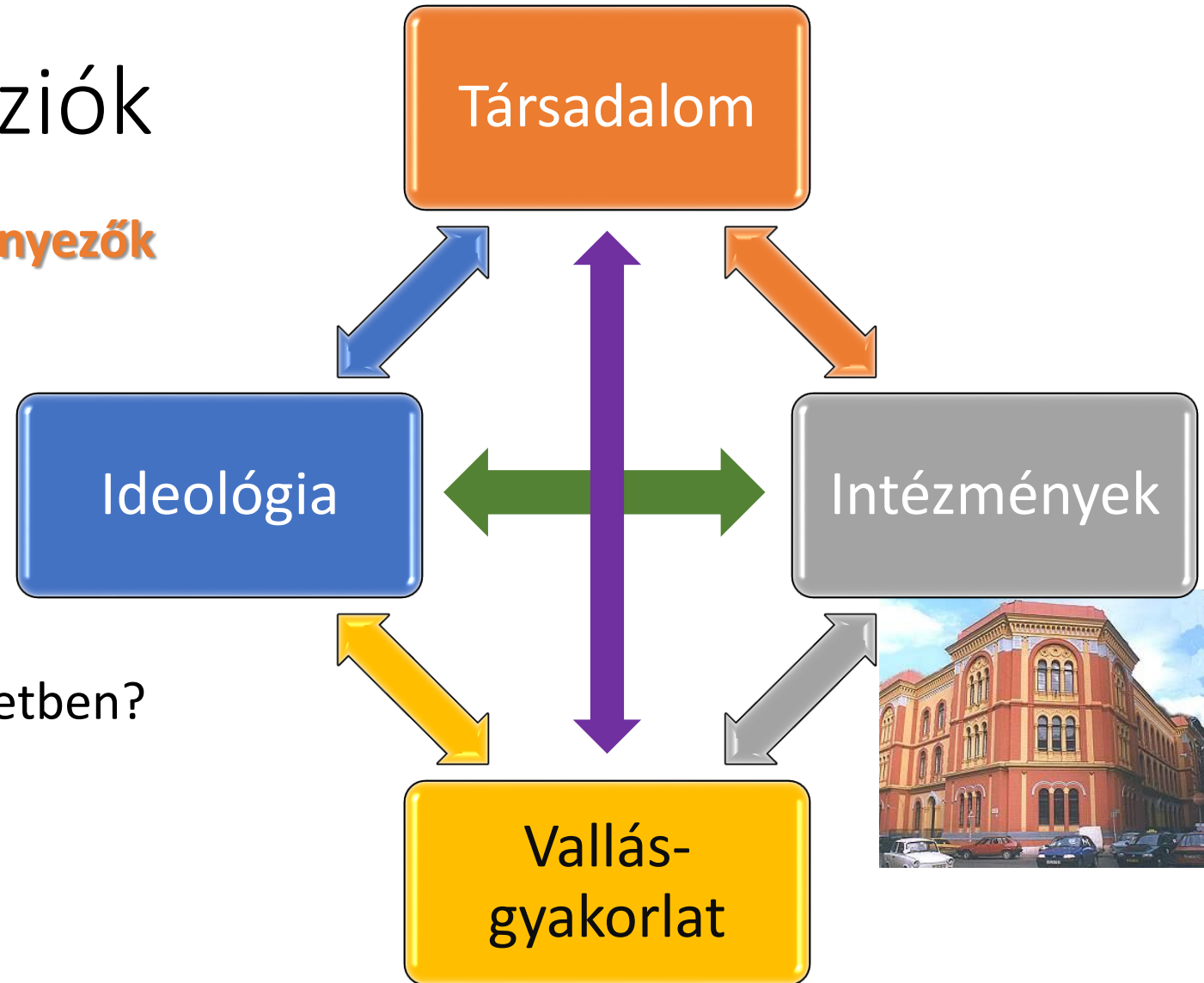
➤ Ideológia, például

- Viszony a kanonikus szövegekhez: Biblia, Talmud, Sulhan Arukh...
- Tudományhoz való viszony
- Történelemhez való viszony

➤ Vallásgyakorlat

- A zsinagógában? A mindennapi életben?

- Mi mire hogyan hat?
- Honnan indult? Tyúk vagy tojás?

Michael Silber ([‘The Historical Experience of German Jewry and Its Impact on Haskalah and Reform in Hungary’](#)) bemutatja, hogy a 19. század elején Magyarországon a társadalmi változások indították el a reformfolyamatot.

Összefoglalás: összebogozódó dimenziók

➤ Szociológiai, földrajzi, demográfiai tényezők

➤ Ideológia, például

- Viszony a kanonikus szövegekhez: Biblia, Talmud, Sulhan Arukh...
- Tudományhoz való viszony
- Történelemhez való viszony

➤ Vallásgyakorlat

- A zsinagógában? A mindennapokban?

- Mi mire hogyan hat?
- Honnan indult? Tyúk vagy tojás?

Összefoglalás: összebogozódó dimenziók

➤ Szociológiai, földrajzi, demográfiai tényezők

➤ Ideológia, például

- Viszony a kanonikus szövegekhez: Biblia, Talmud, Sulhan Arukh...
- Tudományhoz való viszony
- Történelemhez való viszony

➤ Vallásgyakorlat

- A zsinagógában? A mindennapokban?

- Mi mire hogyan hat?
- Honnan indult? Tyúk vagy tojás?

Ajánlott kutatási témák

<http://birot.hu/Scheiber-2013/> (különösen a lap alján), például:

- Bernhard Elsaß *Das Hohelied* c. tanulmányának feldolgozása a *Die Neuzeit*ban: milyen forrásokból dolgozott egy korabeli rabbiképzős, milyen retorikával élt?
- Szabolcsi vs. Kohlbach információi: Ki és mikor alapította a *Theológiai Egyletetet*? Mit lehet tudni az Egylet későbbi történetéről?
- Elzász Bernát életrajza és munkássága
- Németes és magyaros írásmóddal írt nevek, mint az identitás kifejezése, Elzász (Elsaß) rabbi példáján.
- Kecskeméti Lipót *Az Izr. vallás története* c. kéziratának története, IMIT-botrányok. Rekonstruálható-e a tartalma, a sorsa? Mi a jelentősége?

Köszönöm a figyelmet!

Biró Tamás

<http://birot.web.elte.hu/>

biro.tamas@btk.elte.hu